

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Alexis Strawrowsky Essai de Théologie irénique — L' Orthodoxy et le Catholicisme, Madrid 1966.

Μόλις πρὸ ὀλίγων μηνῶν μοι ἐστάλη παρὰ τοῦ σ. τὸ ὡς ἄνω ἔργον του καὶ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι εἶναι ἤδη παλαιότερας ἐκδόσεως, ἐπιθυμῶ νὰ ἀφιερῶσω εἰς αὐτὸ ὀλίγας γραμμὰς διὰ τὴν ἀξίαν λόγου ταύτην μελέτην τοῦ Alexis Strawrowsky περὶ τῆς ἰδιότητος τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν δίδεται πληροφορία ἐν τῷ βιβλίῳ.

Τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἀφιέρωσις τοῦ βιβλίου εἰς τὸν πρῶν Βασιλέα τῆς Βουλγαρίας Συμεῶνα τὸν II ὡς καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ὑπαινίσσονται ἴσως τὴν βουλγαρικὴν καταγωγὴν τοῦ σ., ὡς καὶ ἡ ἐμπεριστατωμένη ἀνάπτυξις τοῦ θέματος τὴν ἰδιότητα τοῦ θεολόγου καὶ ἴσως οὐνίτου τῆς Βουλγαρικῆς οὐνίας.

Τὸ βιβλίον ἀφιερῶται ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Α.Α. τὸν Πάπαν Παῦλον τὸν VI καὶ τὸν Π. Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ἀθηναγόραν τὸν Α', τοὺς δύο τοῦτους εἰσηγητάς τοῦ εἰρηνικοῦ Διαλόγου ἐνότητος τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, καὶ διαιρεῖται εἰς Πρόλογον, Εἰσαγωγὴν, Δογματικὰς Διατυπώσεις καὶ ἀντιρρήσεις διδασκαλίας, εἰς τὸ Filioque καὶ εἰς τὸ περὶ Ἐκκλησίας δόγμα, πλοῦσιον εἰς σημειώσεις καὶ εἰς παροχὴν τῆς τε παλαιότερας καὶ νεωτέρας ἐπὶ τῶν ζητημάτων Βιβλιογραφίας.

Ἐν τῷ προλόγῳ του ὁ σ. ἀναπτύσσει ἀναλυτικῶς τὴν ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένην «εἰρηνικὴν Θεολογίαν», ὅπως ὡς λέγει διάφορον τῆς παλαιᾶς ἀπολογητικῆς καὶ πολεμικῆς θεολογίας, δι' ἧς καὶ μόνης θὰ ἐξυπηρετηθῇ ἡ ἀνοιχθεῖσα ἤδη ὁδὸς συνεννόησεως μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καὶ τονίζει τὴν ἱστορικὴν θέσιν τὴν ὅποιαν εἶχον καὶ ἔχουν αἱ δύο Ἐκκλησίαι καὶ τὴν ὅποιαν ὀφείλουσαν νὰ λάβουν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς τελικῆς των ἐνώσεως εἰς μίαν Ἐκκλησίαν.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ὁ σ. ἐκφράζεται καὶ πάλιν ὑπὲρ τῆς εἰρηνικῆς μεθόδου εἰς τὴν συγκριτικὴν θεολογίαν, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ὁποίας θὰ ἐξευρεθῇ πιθανῶς ἡ λύσις τοῦ μεγάλου προβλήματος. Ὁρθῶς τίθενται αἱ βάσεις τῶν ὑφισταμένων διαφορῶν εἰς τὸ βάθος τῶν ὁποίων προχωρεῖ ὁ σ. μετὰ πλήρη γνῶσιν τῆς οὐσίας αὐτῶν καὶ προχωρεῖ μετὰ θετικὴν διανεμητικὴν ἀνάπτυξιν, ἐξαιρῶν τὰς βαυτεράς αἰτίας καὶ τὰς πιθανὰς εὐνοϊκὰς αὐτῶν λύσεις.

Ἐξαιρεῖ τὴν ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Θεολογίᾳ σχεδὸν παντελῆ ἔλλειψιν διδασκαλίας περὶ τῆς Ἐκκλησίας (ἐξαιρῶν τὴν ἰδικὴν μου περὶ φύσεως τῆς Ἐκκλησίας διατριβήν), ἐναντι τῆς ἀποτελειωθείσης ἐν τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ διδασκαλίας περὶ αὐτῆς καί, θὰ ἔλεγον, οὐχὶ κατ' ἀπολύτως εἰρηνικὸν τρόπον ἀναπτύσσει τὰ τοῦ πρωτείου καὶ τοῦ ἀλαθῆτου τοῦ Πάπα, κλίνων ὑπὲρ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπόψεως. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς μάλιστα ταύτης δὲν φαίνεται ἡ εἰρηνικὴ Θεολογία νὰ βοηθῇ πολὺ εἰς τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων. Διότι ὡς ἔχω καὶ ἄλλοτε πρὸ τινων ἀκόμη ἐτῶν ἀναπτύξει εἰς τὸ «Ιρηνικόν», ἄλλος τρόπος λύσεως τοῦ ἀκανθοδεστάτου τούτου ζητήματος ἐπὶ τῇ βάσει θεολογικοῦ διαλόγου εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξευρεθῇ πλὴν τῆς ἀποδοχῆς τῆς πρὸ τοῦ σχίσματος ἀναμφισβητήτως κρατούσης παρὰ ταῖς δύο ἐκκλησίας ἀρχῆς τῆς συνυπάρξεως, τῶν δύο δηλ. συστημάτων διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς.

Σχετικῶς εἶναι χαρακτηριστικόν, ὡς καὶ περὶ ἄλλων ἀντιλεγόμενων σημείων, ὅτι οἱ δυτικοὶ θεολόγοι ἀναπτύσσοντες τὸ πρωτεῖον τοῦ Πέτρου (καὶ σχετ. τοῦ Πάπα) ἐξαιρῶν διὰ μακρῶν τὰ σχετικὰ πρὸς τοῦτο χωρία τῆς Κ.Δ. ὡς λ.χ. Ματθ. 16ον, στ. 17-20 καὶ Ἰωαν. 21ον 15-19, παραλείπουν ὅμως τὰ χωρία, ἐν τῷ φωτὶ τῶν ὁποίων δεῖν νὰ ἐρμηνευθοῦν τὰ

ὡς ἕνω χωρία, ὡς λ.χ. Ἰωάν. 20, 23, Ματθ. 20, 24-29, Μάρκ. 9, 35· 11, 42-44, κλπ. Οἱ ἐν τοῖς διαφόροις τούτοις χωρίοις λόγοι τοῦ Σωτῆρος δὲν ἔχουν ἀπλῶς ρητορικὸν ἢ συμβατικὸν χαρακτήρα καὶ συνεπῶς δὲν δύνανται νὰ ἀγνοηθοῦν κατὰ καὶ διὰ τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τῶν πρώτων, τὰ ὅποια ὀρθόδοξως ἐρμηνευόμενα ὑπὸ Πατέρων τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως δίδουν τὴν ὀρθὴν καὶ ὀρθόδοξον ἐρμηνείαν τῶν περὶ πρωτείου χωρίων.

Τὸ νέον Οἰκουμενικὸν πνεῦμα ἀπαιτεῖ ἀληθῶς εἰρηνικὴν διάθεσιν παρακάμφεως μερικῶν ἀντιξίων σημείων, χάριν τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας, τοῦθ' ὅπερ ἠκολούθει καὶ αὐτὸς ὁ Μ. Βασιλεῖος προκειμένου περὶ τοῦ σαφοῦς καὶ θετικοῦ καθορισμοῦ τῆς περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίας, διὰ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ὁποίου παραλείπεται τὸ κατηγορηματικὸν χωρίον Ἰωάν. 15,26 καὶ ἀναφέρονται ἄλλα δευτερευούσης διὰ τὸ ζήτημα σημασίας χωρία.

Τὸ ἔργον τοῦ κ. Strawrowsky εἶναι λίαν συστηματικὸν καὶ διαφωτιστικὸν καὶ ἐπιστημονικῶς ἄξιον πάσης προσοχῆς ὡς προοιμιαζόμενον τὸν δογματικὸν καὶ θεολογικὸν διάλογον μετὰ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Εὐχῆς ὅμως ἔργον θὰ ἦτο ἂν παραλειπομένης (τοῦλάχιστον ἐν ἀρχῇ) τῆς δογματικῆς καὶ θεολογικῆς διαλεκτικότητος, εἰσῆγето ὁ καθαρὸς εἰρηνικὸς χαρακτήρ, μακρὰν τοῦ πολεμικοῦ καὶ ἀπολογητικοῦ χαρακτήρος, ὡς θεωρητικῶς μᾶλλον ὑποδεικνύει ὁ σ. τοῦ παλαιοῦ καιροῦ καὶ πρὸς τὸ παρὸν εἰσῆγето καὶ ἐτονίζετο ὁ διάλογος τῆς ἀγάπης ἄνευ οἰανδήποτε δοκισιστοῦ παρεκτροπῆς ἀπὸ τὸ Ἰωάν. 13,34-36, ἥτις ἐν τῷ πνεύματι αὐτῆς θὰ ὀδηγήσῃ καὶ εἰς τὸν θεολογικὸν διάλογον, τὸν ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἀγάπης καθοδηγούμενον κατὰ τὸ Α'. Κορι. 2, 1-5.

ΑΜΙΑΚΑΣ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ

Bernhard Ohse, Der Patriarch. Wandenhoeck u. Puppe in Göttingen
σελ. 236. 1968.

Athenagoras I. von Konstantinopel.

Ein ökumenischer Visionär

με 24 φωτογραφικὰς εἰκόνας.

Ὁ σ. ἐν ὄψει τῆς ἐλλείψεως βιογραφικοῦ συγγράμματος περὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου Α' καὶ ἀπὸ πραγματικῆς (μέχρι λεπτομερειῶν) γνώσεως τῶν καθ' ἡμᾶς πειρᾶται λίαν ἐπιτυχῶς νὰ σχεδιάσῃ πλήρη βιογραφικὴν εἰκόνα τοῦ Πατριάρχου ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του μέχρι σήμερον, ἐν μέσῳ δὲ τοῦ εὐρέως περιγραφομένου χώρου τῆς δράσεώς του.

Ὁ σ. με ἀληθινὴν δημοσιογραφικὴν ἀριστοτεχνίαν ἐπιτυγχάνει νὰ σχεδιάσῃ τὴν προσωπογραφίαν του διὰ τῶν ἐξῆς κεφαλαίων:

Προσπάθεια σχεδιαγράμματος μιᾶς προσωπογραφίας.

Ἀκρόασις παρὰ τῷ Πατριάρχει.

Ὁ νέος Ἀριστοκλῆς.

Χάλικη.

Ὁ διάκονος.

Τὸ ἄγιον Ὄρος.

Ὁ Ἐπίσκοπος.

Ἐν τῷ νέῳ κόσμῳ.

Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Λαλίαψ ἐκ Κύπρου.

Ὁ ὀρθόδοξος κόσμος.

Ρώμη.

Βυρτεμβέργη.

Ἡ χριστιανικὴ Διεθνής.

Παράρτημα: Βιογραφικαὶ χρονολογίαι τοῦ Πατριάρχου.

Ἡ ὀρθοδοξία εἰς ἀριθμούς.

Ἐπίσημα ἔγγραφα.

Βιβλιογραφία.

Ἄλλ' ἐνῶ ὁ σ. ἐπιτυχάνει διὰ τῶν κεφαλαίων τούτων νὰ κατασκευάσῃ ἀρίστην προσωπογραφίαν δὲν παραλείπει ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς εὐκαιρίας, ἀπὸ πλουσίας γνώσεως καὶ ἐμπειρίας τῆς κατ' Ἀνατολὰς Ὀρθοδοξίας, νὰ περιγράψῃ σχεδὸν λεπτομερῶς τὰ τῶν διαφόρων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μὲ κορωνίδα τὴν οἰκουμενικὴν δράσιν τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα καὶ τὴν σημασίαν τῆς ἐν σχέσει πρὸς τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἄλλην διεθνή Οἰκουμενικὴν κίνησιν.

Ἡ ἄλλη οἰκοδομὴ καὶ σύνθεσις τοῦ ἔργου ἐγένετο κατ' ἀριστοτεχνικὸν τρόπον οὕτως ὥστε ὁ ἀναγνώστης ἔχων τυχὸν ὑπ' ἕψει του καὶ τὸ λαμπρὸν βιβλίον τοῦ Tr. Fermau: «Gegenwart und Tradition des Orthodoxen Orients» 1967, (βλ. Θεολ., Τεύχ. Β' Ἀπριλ.-Ἰουλίου 1967) νὰ δύναται νὰ ἀποκτήσῃ πλήρη εἰκόνα τῆς παρουσίας καταστάσεως τῆς κατ' Ἀνατολὰς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἡ ἐτοιμασθεῖσα προσωπογραφία τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα τοῦ Α' ἐτοποιηθῆθη καὶ προβάλλεται ὡς ἀρίστα ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς πατριαρχικῆς καὶ τῆς καθόλου οἰκουμενικῆς αὐτοῦ δράσεως.

ΑΜΙΑΚΑΣ Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ

Joseph Schreiner, Wort und Botschaft. Eine theologische und kritische Einführung in die Probleme des Alten Testaments. Echter Verlag. Würzburg. 1967. Seiten 475.

Σκοπὸς τοῦ μετὰ χεῖρας συλλογικοῦ θεολογικοῦ ἔργου, ἀποτελουμένου ἐξ 23 συμβολῶν νέων ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πεπειραμένων Γερμανῶν παλαιοδιαθηκολόγων, εἶναι νὰ παράσῃ βασικὴν θεολογικὴν καὶ κριτικὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὰ προβλήματα τῆς Παλ. Διαθήκης ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν διακρίβωσιν τῶν κυρίων γραμμῶν τοῦ ἐν τῇ Ἱ. Βίβλῳ ταύτῃ ἀποτεθησαυρισμένου θεοῦ κηρύγματος. Τὰ ἐνταῦθα ἐξεταζόμενα θέματα εἶναι: ἡ Π. Διαθήκη ὡς ἀνθρώπινος ἄμα καὶ θεῖος λόγος, ἐνθα ἀναπτύσσεται οἰονεὶ τὸ πρόγραμμα τοῦ ὅλου βιβλίου, πίστις καὶ ἱστορία τῆς Π. Διαθήκης ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐξελίξεως τοῦ κειμένου αὐτῆς καὶ τοῦ περὶ αὐτὴν κόσμου, αἱ ἐπιστημονικαὶ προσπάθειαι περὶ τὴν κατανόησιν τῆς Π. Διαθήκης, αἱ ἀπαρχαὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προῤῥιστικῶν ἀναμνήσεων τοῦ Ἰσραήλ, ὁ Ἰαχβιστὴς καὶ ὁ Ἐλαχιστὴς ὡς κήρυκες τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας καὶ ὡς προφήται τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ἡ ἱστορία καὶ ἡ ὕψις τοῆς Ἰσραηλιτικῆς προφητείας, τὸ βιβλίον τῆς σχολῆς τοῦ Ἡσαίου, τὸ Δευτερονόμιον, ὁ Ἰερεμίας, τὸ δευτερονομιακὸν ἱστορικὸν ἔργον, ἡ δρᾶσις τοῦ Ἰεζεκιήλ, ἡ ἱερατικὴ πηγὴ, ἡ μεταιχμαλωσιακὴ πηγὴ, ἡ παλαιὰ ἀνατολικὴ σοφία καὶ αἱ πρὸς αὐτὴν σχέσεις τῆς Ἰσραηλιτικῆς σοφίας, ἡ γένεσις καὶ ἐξέλιξις τῆς ἐσχατολογίας τῆς Π. Διαθήκης, αἱ κύρια γραμμὰ τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης, αἱ ἀπαρχαὶ τῆς ἀποκαλυπτικῆς γραμματείας τῆς Π.Δ., ἡ σχέσις τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴν Διαθήκην, παραδείγματα ἐλεγκτικῆς μεθόδου, συνοπτικὴ ἐποπτεία τῶν μεγάλων γραμμῶν τῆς Ἐξατεύχου, τοῦ Ἰαχβιστοῦ, τοῦ Ἐλωχμιστοῦ καὶ τοῦ Ἰερατικοῦ κώδικος. Ἐν τέλει δὲ παρατίθενται ἀναλυτικοὶ χρονολοικοὶ πίνακες τῆς Ἰσραηλιτικῆς ἱστορίας, μεθ' ἧν ἐπακολουθεῖ κεφαλαίωδης βιβλιογραφία ἀφορῶσα εἰς τὴν γένεσιν τῆς Π. Διαθήκης, τὸ κείμενον αὐτῆς, τὴν θεοπνευστίαν, τὴν ἐρμηνευτικὴν, τὴν θεολογίαν, τὸν χῶρον, τὴν ἱστο-

ρίαν καὶ τὴν ἀρχαιολογίαν τῆς Π. Διαθήκης, ὡς καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν γειτονικῶν λαῶν, τὸν κόσμον τοῦ Κουμράν, τὸ κείμενον τῆς Π. Διαθήκης, τὰς ἐκδόσεις, τὰς μεταφράσεις, τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν λεξικογραφίαν, τὰ ὑπομνήματα, τὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν, τὰ περιοδικὰ καὶ λοιπὰ βοηθήματα εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς Π.Δ. Δὲν πρόκειται περὶ τυπικῆς, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ οὐσιαστικῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὰ προβλήματα τοῦ Βιβλίου ταύτης, ὁμοιαζούσης πρὸς Θεολογίαν τῆς Π. Διαθήκης καὶ ἀνατακρινομένης πρὸς τὰς συγχρόνους ἀνάγκας τῆς ἐπιστήμης τῆς Π. Διαθήκης. Διαφωτιστικαὶ τῶν νεωτεριστικῶν τάσεων, ὅφ' ὧν διαπνέονται οἱ συγγραφεῖς ἐν ταῖς ἐξηγητικαῖς αὐτῶν μεθόδοις, εἶναι ἡ παράγραφος ἡ ἀφιερωμένη εἰς τὰς ἐν λόγῳ μεθόδους ἐν τε τῇ κριτικῇ τοῦ κειμένου καὶ τῇ φιλολογικῇ κριτικῇ, ὡς καὶ ἐν τῇ διακρίσει μορφολογικῶν εἰδῶν ἀφηγηματικοῦ, ἱστορικοῦ καὶ νομοθετικοῦ περιεχομένου (σ. 359-82), ἐπίσης δὲ καὶ οἱ παρατιθέμενοι χρονολογικοὶ πίνακες (389-402) καὶ ἡ ἐκτενὴς βιβλιογραφία παρατιθεμένη καθ' ἕλλην καὶ κατὰ κεφάλαια (403-24), μεθ' ἧς τμήμα ἐπακολούθουσι σχετικὸν πίνακες. Τὸ συλλογικὸν τοῦτο ἔργον, καλύτερ προσριζόμενον πρὸς ἐξυπηρέτησιν καθηγητῶν τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων καὶ ἐφημερίων, ἀποτελεῖ οὐχ ἤττον χρησιμώτατον κατατοπιστικὸν ἔμα καὶ κριτικὸν βοήθημα καὶ διὰ τοὺς περὶ τὴν Π. Διαθήκην ἐπιστημονικῶς ἀσχολουμένους. Ὁφείλονται δὲ χάριτες καὶ εἰς τὸν εὐρύτατα καὶ δὴ καὶ παρ' ἡμῖν γνωστόν, ἰδίᾳ εἰς τὸν θεολογικὸν κόσμον, Echter Verlag, περιλαβόντα εἰς τὰς ἐκδόσεις αὐτοῦ καὶ τὸν σπουδαῖον τοῦτον τόμον.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Glaus Westermann, Der Segen in der Bibel im Handeln der Kirche. Chr. Kaiser Verlag. München 1968. Seiten 118.

Ἐν τῷ περισπούδαστῳ τούτῳ μελετήματι τοῦ γνωστοῦ καθηγητοῦ τῆς Βιβλικῆς Θεολογίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Heidelberg ἐξετάζεται τὸ σπουδαῖον ζήτημα περὶ τῆς σημασίας τῆς εὐλογίας ἐν τῇ καθ' ὅλου Ἁγίᾳ Γραφῇ, ἡ ὁποία ἔννοια καὶ κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ συγγραφέως δὲν ἔχει μέχρι τοῦδε ἐπαρκῶς διασαφηθῆ ὅτε βιβλικῶς οὕτε ἐν γένει θεολογικῶς, ἰδίᾳ ἐν τῇ σχέσει τοῦ ἐν λόγῳ ἔρου πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν πράξιν, ὅπερ καὶ ἐπιχειρεῖται ἐνταῦθα. Τὸ μελέτημα τοῦτο, ἐκτὸς τοῦ προλόγου, διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, ἐξ ὧν ἐν τῷ πρώτῳ (σελ. 9-22) διασαφεῖται ἡ ὑψηλὴ ἔννοια τῆς τε σωτηρίας καὶ τῆς εὐλογίας ἐν τῇ καθ' ὅλου βιβλικῇ θεολογίᾳ, ἐπισημαινομένης τῆς σχετικῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῶν δύο τούτων λέξεων ἐν τῷ δεύτερῳ (σ. 23-98) ἐξετάζεται ἡ εὐλογία ἐν τῇ Βίβλῳ καθ' ὅλου, ἐπισκοπούμενης τῆς μέχρι τοῦδε βιβλικοθεολογικῆς ἐρεύνης καὶ τῆς ταύτης συναφοῦς θρησκευτικῆς καὶ ἀκολουθῶς ἐρευνημένης τῆς σημασίας τῆς εὐλογίας καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, τῇ Ἀποκαλυπτικῇ καὶ τῇ Κ. Διαθήκῃ ἐν δὲ τῷ τρίτῳ μέρει (σ. 99-115) ἐξετάζεται ὑπὸ τὸ φῶς τῶν δεδομένων τῆς καθ' ὅλου βιβλικοθεολογικῆς ἐρεύνης ἡ εὐλογία ἐν τε τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ καθ' ὅλου ἐκκλησιαστικῇ πράξει καὶ δὴ ἐν τῷ Βαπτίσματι καὶ τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ. Λαμβανομένης πρὸς ὄφθαλμῶν τῆς βιβλικοθεολογικῆς συγκροτήσεως καὶ ἐπιδόσεως τοῦ συγγραφέως, γνωστῆς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐρευνητῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἐπιτευγμάτων αὐτῆς, δι' ὧν ἔχει οὗτος ἐπιβληθῆ ὡς ἐπιφανὴς ἐρευνητῆς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς Βιβλικῆς Θεολογίας, μάλιστα τῆς Π. Διαθήκης, ἥτις ἐνταῦθα ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὴν Καινὴν, ἀντιλαμβάνεται τις κάλλιον τὴν σημασίαν τοῦ παρόντος μελετήματος οὐ μόνον διὰ τὴν μελέτην ὅλης τῆς Βιβλικῆς Θεολογίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν Πρακτικὴν Θεολογίαν, ἀκόμη δὲ καὶ διὰ τὴν ἐνότητα τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, τῆς ὁποίας ἡ ἔννοια πολλάκις ἐπισκοπίζεται διὰ κερματισμοῦ τῶν ἐπὶ μέρους θεολογικῶν ἐρευνητῶν, ὅταν αὐτὰ ἐνεργῶνται ἄνευ σαφοῦς συνειδήσεως τῆς ἐνότητος τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς σημασίας τῆς ἐνότητος ταύτης. Οὕτω τὸ μετὰ χεῖρας μελέτημα ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα θεολογικῆς ἐρεύνης ἀπαμύνης διαφόρων κλάδων τῆς Θεολογίας, οἳσι εἶναι ἡ Θεολογία τῆς Π. καὶ τῆς Κ. Διαθήκης ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ Πρακτικὴ θεολογία ἀφ' ἑτέρου, κατὰ τρόπον δικαιο-

λογοῦντα τὰς σχετικὰς παρατηρήσεις, δι' ὧν κατακλείεται ὁ πρόλογος αὐτοῦ. Ἰδιαιτέρας ἄνωγας προσοχῆς τυγχάνει καὶ ὁ ἐπιλογος τοῦ μελετήματος τούτου, ἔθνα κατακλείεται τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐλογίας τῆς παρεχομένης ἐν ταῖς σχετικαῖς ἱεροτελεστίαις, ὡς κέντρον τῶν ὁποίων προϋποτίθεται τὸ κήρυγμα περὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Π. Ι. ΜΗΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

C. Quispel, Makarios, das Thomas-evangelium und das Lied von der Perle. Leiden. E. J. Brill 1967, Seiten 126.

Victor C. Pritzner, Paul and the Agonmotif. Leiden E. J. Brill 1967. Seiten 222.

Πρόκειται ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ὡς ἄνω τεύχεσι περὶ πραγματειῶν συμπεριληφθεισῶν εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ παραρτήματα (Supplements) τοῦ γνωστοῦ ἐν Leiden τῆς Ὀλλανδίας ἐκδιδομένου θεολογικοῦ περιοδικοῦ *Novum Testamentum*. Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ γραμματεία ἐξετάζεται διονυχιστικῶ τῷ τρόπῳ τὸ ζήτημα περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἐπιφανοῦς Σύρου ἀσκητοῦ Μακαρίου, ὅστις μάλιστα διὰ τῶν 50 ὁμιλιῶν αὐτοῦ ἤσκησε ζωηρὰν ἐπίδρασιν οὐ μόνον ἐπὶ τὴν Ἑλληνικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν προτεσταντικὸν μυστικισμόν, τὸν Πιετισμόν (J. Arnold, J. Wesley, J. Arnadt πρβλ. καὶ E. Benz, *Die Protestantische Thebais 1963*) πρὸς τὸ πρό τιτων ἐτῶν ἀνευρεθὲν ἐν Αἰγύπτῳ γνωστικίζον ψευδπιγράφων Εὐαγγέλιον κατὰ Θωμᾶν, ὡς καὶ πρὸς τὸ Ἄσμα περὶ τοῦ μαργαρίτου, τὸ περιλαμβανόμενον εἰς τὰς ψευδπιγράφους Πράξεις τοῦ Θωμᾶ, ἄτινα βιβλία, ὡς καὶ ὁ Μακάριος ἐτέλουν κατὰ τὸν συγγραφέα τὰς πραγματείας ταύτας οὐχὶ ὑπὸ ἑλληνικὴν, ἀλλ' ὑπὸ συριακὴν καὶ ἰουδαιοχριστιανικὴν ἐπίδρασιν, πάντως ἄνευ γνωστικῆς ἐπιδράσεως, τῆς ἑλληνικῆς συμβολῆς ἐγκριμένης εἰς τὴν διὰ τοῦ ἀλεξανδρινοῦ ἑλληνισμοῦ γονιμοποίησιν καὶ διάδοσιν τοῦ ἀνατολικοῦ μυστικισμοῦ.

Ἡ δὲ δευτέρα πραγματεία εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος τῆς θέσεως τῆς μεταφορικῆς εἰκόνας τοῦ «ἀγῶνος» παρὰ τῷ ἀποστόλῳ Παύλῳ. Ἡ ἐργασία αὕτη ἀποτελεῖται, ἐκτὸς τῆς εἰσαγωγῆς, ἐκ τριῶν κυρίων μερῶν. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ (σ. 1-15) ἐξετάζεται τὸ ζήτημα τῶν πηγῶν, τῶν τε βιβλικῶν καὶ τῶν παλαιοχριστιανικῶν καὶ ἀξιολογοῦνται αἱ προηγηθεῖσαι τῆς παρουσίας σχετικαὶ ἐργασίαι. Ἐν τῷ α' κυρίῳ μέρει ἐξετάζεται ἡ σχετικὴ ἑλληνιστικὴ παράδοσις περὶ τοῦ βρου τοῦτου ἐν τε ἑλληνικῶ ἀθλητισμῶ καὶ τῇ ἑλληνικῇ καὶ τῇ ἑλληνιστικῇ φιλοσοφίᾳ, ὡς καὶ παρὰ τῶ ἑλληνιστικῶ Παλαιστινῶ Ἰουδαϊσμῶ ἐν δὲ τῷ β' μέρει ὁ λόγος εἶναι περὶ τῆς σχέσεως τῆς σχετικῆς ἀθλητικῆς μεταφορᾶς ἐν τῇ ὀρολογίᾳ τοῦ Ἀπ. Παύλου (σ. 76-186), μεθ' ἧ συνάγονται τὰ συμπεράσματα περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀποστόλου τούτου ἐν τῇ σχετικῇ πρὸς τὸν «ἀγῶνα» φιλολογικῇ παραδόσει (σ. 187-195) καὶ τέλος ἐν τῷ γ' μέρει σκιαγραφεῖται ἡ μετὰ τὸν Παῦλον σχετικὴ φιλολογία τοῦ ἐν λόγῳ βρου καὶ ἐξέλιξις καὶ δὴ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους φερωνύμῳ ἐπιστολῇ καὶ παρὰ τῷ Ρώμης Κλήμεντι καὶ ἐν τῇ παλαιότερᾳ χριστιανικῇ γραμματείᾳ (Ἐπιστολαὶ Βαρνάβα καὶ Ἰγνατίου, Μαρτύριον Πολυκάρπου, ἄλλα Μαρτυρολόγια, κλπ.), ὁπόθεν μετεπιδήθησεν ἡ χρῆσις τοῦ βρου διὰ μέσου τῶν μεγάλων Ἑλλήνων πατέρων καὶ εἰς τὴν σχετικὴν πρὸς τὴν ἀσκησιν γραμματεῖαν καὶ εἰς τὴν βυζαντινὴν ὕμνογραφίαν.

Π. Ι. ΜΗΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Sources Chrétienne Les éditions du Cerf.

1. Cosmas Insiocopleustès. Topographie Chrétienne. Tome I. Livres I-IV. Introduction, texte critique, illustration, traduction et notes par Wandé Wolskov-Comus. Préface de Paul Lemerle 1968. Pages 570.

Πρόκειται περὶ τῆς λίαν ἐνδιαφερούσης συγγραφῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα νεστοριανοῦ τινος

ἀναλαβόντος περὶ τὰ μέσα τοῦ 5' αἰῶνος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ταξιδιωτικῆς πείρας του καὶ τῆς πίστεώς του νὰ ὑπερασπισθῇ τὰς ἐξηγητικὰς καὶ κοσμολογικὰς παραδόσεις τῶν διδασκάλων του ἐναντίον χριστιανῶν τινῶν τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐνθα ἔζη οὗτος. Ἡ εἰσαγωγή, τὸ κριτικῶς ἀποκεκαθαρισμένον κείμενον, ἢ μετάφρασις καὶ τὰ σχόλια μετὰ τινῶν ἰχνογραφημάτων ἀνήκουσιν εἰς τὴν κυρίαν Wanda Wolska-Comus, ἥτις ἔχει δημοσιεύσει καὶ ἰδίαν θέσιν περὶ Κοσμά τοῦ Ἰνδικοπλεύστου.

2. François Martine, *Vie des Pères de Jura* par le professeur François Martine Paris 1968. Pages 534.

Πρόκειται περὶ ἔργου ἀνωνόμου συγγραφέως τοῦ 6ου αἰῶνος ἀφιερωμένου εἰς τρεῖς πατέρας τῆς ἐρήμου Jura παρὰ τὰ σύνορα τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας, ἐκδοθέντος ἔκτοτε ἐπανεπιλημμένως, ἀναδημοσιευομένου δὲ νῦν κριτικῶς μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἐν μεταφράσει μετ' εἰσαγωγῆς σχολίων, καὶ ἀποτελοῦντος σπουδαῖον βοήθημα πρὸς κατανόησιν τῆς πνευματικότητος τῆς Δύσεως κατὰ τὸν 5 καὶ 6 αἰῶνα διὰ μέσου τῆς ἱστορίας τῶν ἐν αὐτῷ ἱστορουμένων προσώπων.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς. Τιμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς Ἀμίλικαν Σ. Ἀλιβιζᾶτον. Τόμος ΙΣΤ' (1965-1968). Ἀθήναι 1968, σελ. νβ' + 801, σχ. 80ν.

Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τιμῶσα τὸν δότιμον καθηγητὴν αὐτῆς καὶ ἀκαδημαϊκὸν Ἀμίλικαν Σ. Ἀλιβιζᾶτον, διατελέσαντα τακτικὸν καθηγητὴν τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καὶ τῆς Ποιμαντικῆς (1919-1956) ἐν αὐτῇ, ἀφιέρωσεν αὐτῷ τὸν παρόντα τόμον τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς. Τούτου προτάσσεται ἐν ἀρχῇ μακρὰ βιογραφία τοῦ τιμωμένου καθηγητοῦ, ἐν ἧ' ἐκτίθεται ὁ βίος, ἡ δρᾶσις καὶ τὸ συγγραφικὸν ἔργον αὐτοῦ (πραγματεῖται 108 καὶ λοιπὰ δημοσιεύματα καὶ ἄρθρα 190) ὑπὸ τοῦ τακτικοῦ καθηγητοῦ Κωνσταντίνου Μουρατίδου (σελ. ε'-νβ'), ἐν συνεχείᾳ δὲ δημοσιεύονται αἱ ἐπόμενα μελέται:

1. Βασιλείου Μ. Βέλλα, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς, Τὸ βιβλίον τοῦ πολέμου τῶν υἱῶν τοῦ φωτὸς κατὰ τῶν υἱῶν τοῦ σκότους, σελ. 1-79.
2. Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα, ὁμοτίμου καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς, Αἱ ἀναθεωρήσεις τῆς λατρείας ὑπὸ τῶν μεταρρυθμιστῶν, σελ. 81-130.
3. Δημητρίου Ν. Μωραΐτου, ὁμοτίμου καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς, Ἐπίτομος Λειτουργική. Μέρους Α' Γενικόν, σελ. 131-219.
4. Γερασίμου Ι. Κονιδάρη, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς, Α'. Περὶ τὸ ζήτημα τῆς γενέσεως τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν καὶ τῶν Notitiarum No 3 παρὰ Parthey, σελ. 221-275. Β'. Συνοπτικὴ ἐκθεσις περὶ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν, σελ. 277-291.
5. Παναγιώτου Ι. Μπρατσαίτου, ὁμοτίμου καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς, Χριστιανισμὸς καὶ Ἑλληνισμὸς ἐν ἀντιθέσει καὶ συνθέσει, σελ. 293-323.
6. Ἰωάννου Ν. Καρμίρη, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς, Σχέσεις Ὁρθοδόξων καὶ Ἀρμενίων καὶ ἰδίως ὁ κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα θεολογικὸς διάλογος μετὰ αὐτῶν, σελ. 325-417.
7. Μάρκου Α. Σιδῶτου, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς, Αἱ δογματικαὶ παραλλαγαὶ τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης. Β' Τὸ Τριαδικὸν δόγμα: 1. «Comma Joanneum», σελ. 419-515.
8. Κωνσταντίνου Γ. Μπόνη, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς, Οἱ Ἑλληνες ἱεραπόστολοι τῶν Σλάβων Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ὑπὸ τὸ νέον φῶς τῆς ἐπιστήμης, σελ. 517-544.

9. Κωνσταντίνου Δ. Μουρατίδου, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς, Τὸ δίκαιον τῆς χάριτος καὶ αἱ σπουδαιότεραι διαφοροποιήσεις ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοργανώσει, σελ. 545-568.

10. Ἀνδρέου Α. Φυτράκη, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς, Τὸ ποιητικὸν ἔργον Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, σελ. 569-621.

11. Λεωνίδου Ι. Φιλιππίδου, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς, Das Unwiderlegliche der Forschungsergebnisse des verewigten Prof. Dr. Rev. P. Wilhelm Schmidt, σελ. 623-634.

12. Βασιλείου Α. Δεντάκη, ἐκτάκτου καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς, Ὁ Καισαρείας Ἀρέθας καὶ τὸ μεταθετὸν τῶν ἐπισκόπων, σελ. 635-660.

13. Νικολάου Π. Μπρατσιώτου, ἐκτάκτου καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Θεολογίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, σελ. 661-715.

14. Ἀνδρέου Χ. Θεοδώρου, ἐκτάκτου καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς, Ἡ περὶ ἀρχεγόνου καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, σελ. 717-778.

15. Γεωργίου Α. Γαλιτου, ἐντεταλμένου ὑφηγητοῦ τῆς Σχολῆς, Ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν τελείωσιν, σελ. 779-807.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΡΜΙΡΗΣ

A Theological Book List 1968, in four sections. English, A. Marcus Ward (pp. XXVII-121), Frensch, J. J. von Allmen (pp VI-16), Portuguese, Aharon Sapsezian (pp. V-16), Spanish, Emilio Castro (pp. VI-17), London: The Theological Education Fund,... The World Council of Churches, 1968.

Ὁ κατάλογος οὗτος τῶν Θεολογικῶν βιβλίων ἀποτελεῖ συνέχειαν τῶν δύο προηγουμένων: α') τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ τοῦ Ρ. Π. Μόρρις (1960), καὶ β') τοῦ Ἀ' ἀγγλικοῦ παραρτήματος, ὁμοῦ μετὰ τῶν καταλόγων γαλλικοῦ, γερμανικοῦ, πορτογαλλικοῦ καὶ ἰσπανικοῦ (1963), περὶ τῶν ὁποίων ἐσημειώθησαν τὰ δέοντα ὑπὸ τοῦ γράφοντος ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς Θεολογίας 35 (1964) 682-3, προϋποθέτοντα τὰ ὅσα θὰ ἐπακολουθήσουν ἐνταῦθα. Τὸ Ταμεῖον τῆς Θεολογικῆς Ἐκπαιδεύσεως, ἐν Γραφεῖον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Τμήματος τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ Ἱεραποστολῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν διὰ τὰ θεολογικὰ σεμινάρια καὶ κολλέγια ἐν Ἀφρικῇ, Ἀσίᾳ, Λατινικῇ Ἀμερικῇ καὶ Νοτιοδυτικῇ Εὐρηνικῇ, μᾶς παρουσιάζει διὰ τοῦ ἀνά χειρας ἔργου ἐν εὐρὺ πανόραμα τῶν σπουδαιότερων θεολογικῶν εἴτε καὶ ἐνδιαφερουσῶν τὴν θεολογίαν ἀγγλικῶν, γαλλικῶν, πορτογαλλικῶν καὶ ἰσπανικῶν ἐκδόσεων μέχρι τοῦ ἔτους 1967, παραλειπομένου ἐνταῦθα εἰδικοῦ καταλόγου εἰς τὴν γερμανικὴν. Τὸ οὐσιῶδες τοῦτο κενὸν θεραπεύεται διὰ τῆς παραπομπῆς εἰς τοὺς κατὰ καιροὺς ἐκδιδομένους καταλόγους θεολογικῶν βιβλίων Das Evangelische Schrifttum, Vereinigung Evangelischer Buchländler e. v., Stuttgart καὶ διὰ τῆς ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ παραθέσεως ἔργων γερμανικῶν.

Τῆς ὅλης ἐκδόσεως τὴν γενικὴν ἐπιμέλειαν ἔχει ὁ καθηγητὴς Α. Marcus Ward. Σπουδαίαν ἀλλαγὴν καὶ συμπλήρωσιν ἐν τῷ ἀγγλικῷ καταλόγῳ ἀποτελεῖ ἡ ἀνάθεσις εἰς εἰδικούς ἐπιστήμονας καὶ ἡ ὑπ' αὐτῶν προετοιμασία τῶν σχετικῶν διὰ τὸ κεφάλαιον τῆς εἰδικότητός των: α) εἰσαγωγικῶς ἱστορίας ἐνὸς ἐκάστου μαθήματος, καὶ β) βιβλιογραφικοῦ καταλόγου. Αἱ εἰσαγωγαὶ αὐταὶ μᾶς παρουσιάζουν τὰ σπουδαιότερα διὰ κάθε κατάλογον ἔργα, μετὰ κριτικῶν παρατηρήσεων, τὰ ρεύματα, τὰς κινήσεις καὶ τὰ πρόσωπα, ἐντὸς τῶν προαναφερθέντων χρονικῶν ὁρίων, ἐπίσης δὲ προαναγγέλλουν ἐν τισὶ καὶ τὴν πορείαν τῶν θεολογικῶν γραμμάτων διὰ τὸ ἐγγὺς μέλλον. Παρατηρήσεις βιβλιογραφικαὶ εἴτε ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῶν ἔργων συναντῶνται καὶ εἰς τοὺς ἐπὶ μέρος βιβλιογραφικοὺς καταλόγους. Τὴν προετοι-

μασιαν καὶ κατάρτισιν τῶν καταλόγων εἰς τὴν γαλλικὴν, τὴν πορτογαλικὴν καὶ τὴν ἰσπανικὴν ἀνέλαβον οἱ ἐπιμεληθέντες τῆς ἐκδόσεως τούτων ὡς ἀνωτέρω.

Τὰ περιοδικὰ τὴν φορὰν ταύτην παρατίθενται εἰς ἓν ἰδιαιτέρον τμήμα (ἀγγλικὸν συμπλήρωμα, σ. IX-XIII, γαλλικὸν συμπλήρωμα, σ. 10). Καταφανὴς εἶναι ἡ θέσις, ἡ ὁποία δίδεται εἰς τὸν παρόντα κατάλογον ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς προηγουμένους, εἰς Ρωμαιοκαθολικὰς ἐκδόσεις καὶ τὰς περὶ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν σπουδὰς. Οἱ ἐκ τῶν Ὁρθοδόξων, τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν ἢ καὶ περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων γράψαντες ὀλίγοι εἶναι οἱ ἐξῆς: α') ἀγγλικὸν παράρτημα, Arseniev (p. 84), Cabasilas (p. 88, 93), Chakmakjian (p. 96), Dalmais (pp. 88, 93), de Vries (p. 51), Fletcher (p. 35), Gogol (pp. 88, 93), Hoddinott (p. 95), Krautheimer (p. 95), Liesel (p. 93), Meyendorff (pp. 34, 37, 51), Niesel (p. 71), Sakrissian (p. 34), Schmemmann (pp. 37, 51), Slenczka (p. 51), Ware (p. 37), Wellesz (p. 90), Zernov (pp. 32, 51).

β') γαλλικὸν παράρτημα, Arséniew (p. 5), Clement (pp. 3-4), Evdokimov (p. 5), Meyendorff (p. 5), Nissiotis (p. 7), Struve (p. 4), ἡ ἔκδοσις Le Dimanche (p. 6) καὶ τὸ περιοδικὸν Contacts.

γ') ἰσπανικὸν παράρτημα, Aranguren (p. 7V καὶ τὸ τμήμα «Iglesia Ortodoxa Oriental» διὰ τριῶν ἐκδόσεων (pp. 5-6).

Εἰς τὴν σελίδα 51, στήλην β', γραμμὴν 18 τοῦ ἀγγλικοῦ παραρτήματος τὸ ἐπώνυμον τοῦ συγγραφέως εἶναι Slenczka ἀντὶ τοῦ Slanczka.

Ἐπὶ μιᾷ τόσοσ ἐπιμελημένης ἐκδόσεως εἶναι δύσκολον νὰ ἐκφέρῃ τις ἀρνητικὰς κρίσεις. Διὰ ταύτης, ὡς καὶ διὰ τῶν δύο προγενεστέρων τῆς αὐτῆς φύσεως, ὁ μελετητὴς τῆς Θεολογίας ἔχει πρὸ αὐτοῦ ἐν πρώτης τάξεως βοήθημα διὰ τὰς ξένας γλώσσας.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Ἰωάννου Καρμίρη, Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Τόμος II. (Zweite erweiterte Auflage der Akademischen Druck-u. Verlagsanstalt). Graz-Austria 1968, σελ. X + 621, σχ. 80v.

Ὁ ἐν Graz γνωστὸς ἐκδοτικὸς οἶκος Akademische Druck-und Verlagsanstalt ἐκυκλοφόρησεν εἰς δευτέραν ἐπιβλητικὴν ἐκδοσιν τὸν δεύτερον τόμον τῶν «Δογματικῶν καὶ Συμβολικῶν Μνημείων τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας», ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἰωάννου Καρμίρη. Διότι, ἐξαντληθείσης ἀπὸ μακροῦ τῆς κατὰ τὰ ἔτη 1952-1953 γενομένης πρώτης διτόμου ἐκδόσεως τοῦ ἔργου τούτου, παρέστη ἀνάγκη, κατόπιν πολλῶν πολλαχόθεν ἐπιμόνων συστάσεων, νὰ γίνῃ δευτέρα ἐκδοσις αὐτοῦ, καὶ δὴ τοῦ μὲν Α' τόμου ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ ἔτος 1960, τοῦ δὲ Β' τόμου ἐν Graz τῆς Αὐστρίας κατὰ τὸ τρέχον ἔτος. Εἰς ἀμφοτέροις δὲ τοὺς τόμους τούτους ἐγένοντο ἱκαναὶ προσθήκαι καὶ συμπληρώσεις καὶ βελτιώσεις, οὕτως ὥστε ἡ δευτέρα ἐκδοσις αὐτῶν ἐμφανίζεται βελτιωμένη καὶ ἐπιτηξεμένη καὶ συμπληρωμένη ἐν πολλοῖς.

Τοῦ μετὰ χεῖρας Β' τόμου προτάσσεται πρόλογος τῆς β' ἐκδόσεως ἀγγλιστὶ (σ. V-VI), πῖναξ τῶν περιεχομένων ὁμοίως ἀγγλιστὶ (σ. VII-IX) καὶ πῖναξ τῶν κυριωτέρων συντηρήσεων (σ. X). Ἀκολουθοῦσι δὲ τὰ ἐξῆς κείμενα:

VI. Ἱερεμίου Β', Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Ἀποκρίσεις πρὸς τοὺς Βυρτεμβεργίους Λουθηρανούς Θεολόγους (σ. 515-569).

VII. Μητροφάνους Κριτοπούλου, Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, Ὁμολογία πίστεως (σ. 569-641).

VIII. Πρακτικὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1638 (σ. 642-655).

IX. Πρακτικὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Ἰαστῶ Συνόδου τοῦ 1642 (σ. 655-662).

X. Πέτρου Μογίλα, Μητροπολίτου Κιέβου, Ὁρθόδοξος Ὁμολογία (σ. 662-766).

- XI. Πρακτικὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1672 (σ. 767-774).
- XII. Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Συνόδου τοῦ 1672 (σ. 774-813).
- XIII. Δοσιθέου, Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, Ὁμολογία πίστεως (σ. 814-853).
- XIV. Πρακτικὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1691 (σ. 853-863).
- XV. Ἀποκρίσεις τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τοὺς Ἀγγλικανούς Ἀνωμότους (σ. 863-900).
- XVI. Ἐγκύκλιος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1722 πρὸς τοὺς Ὁρθόδοξους Ἀντιοχεῖς (σ. 900-939).
- XVII. Ὁμολογία πίστεως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1727 (σ. 940-950).
- XVIII. Ἐγκύκλιος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1836 κατὰ τῶν Διαμαρτυρομένων Ἱεραποστόλων (σ. 951-972).
- XIX. Ἐγκύκλιος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1838 «κατὰ τῶν Λατινικῶν καινοτομιῶν» (σ. 973-982).
- XX. Ἀπάντησις τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὸν Πάπαν Πίον Θ' (σ. 982-1005).
- XXI. Γρηγορίου ΣΤ', Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἀπόρριψις τῆς παπικῆς προσκλήσεως εἰς τὴν ἐν Βατικανῷ Σύνοδον (σ. 1006-1010).
- XXIII. Ἀπάντησις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1895 πρὸς τὸν Πάπαν Λέοντα ΙΓ' (σ. 1016-1032).
- XXV. Ἀπόφαισις τοῦ ἐν Μόσχᾳ Ὁρθοδόξου Συνεδρίου κατὰ τοῦ Παπισμοῦ (σ. 1044-1048).
- XXVI. Ἐγκύκλιοι τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ὁρθόδοξοι δηλώσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν τῶν Ἐκκλησιῶν (σ. 1048-1077).
- Τὰ ἀνωτέρω κείμενα εἶχον περιληφθῆ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τοῦ ἔργου, πλὴν τῶν ἐπομένων προσθηκῶν εἰς τὸ ἀνωτέρω τελευταῖον ὑπ' αἰοθ. XXVI κείμενον: 6. Δηλώσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Β' Συνδερῆου τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Evans'ton (1954). 7. Δήλωσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Γ' Συνδερῆου τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν New Delhi (1961). Ἄλλ' ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐκδόσει προστετήσαν καὶ τὰ ἐπόμενα:
- XXII. Ὁρος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Τοπικῆς Συνόδου τοῦ 1872 κατὰ τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ (σ. 1010-1016).
- XXIV. Ἡ περὶ τῶν σχέσεων τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ περὶ ἄλλων γενικῶν ζητημάτων πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἐγκύκλιος τοῦ 1902 καὶ ἡ ἀνταπάντησις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς τὰς ἀπαντήσεις τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν (σ. 1032-1044).
- XXVII. Κατάλογος τῶν θεμάτων τῆς μελλούσης Πανορθοδόξου Προσυνόδου, καταρτισθεὶς ὑπὸ τῆς Α' Πανορθοδόξου Διασκέψεως τῆς Ῥόδου (σ. 1077-1085).
- XXVIII. Ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία ἐν διαλόγῳ μετὰ τῶν Ἐκκλησιῶν Ῥωμαιοκαθολικῆς, Ἀγγλικανικῆς καὶ Παλαιοκαθολικῆς. Ἀποφάσεις τῆς Β' καὶ Γ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως τῆς Ῥόδου (1963-1964) καὶ ἡ συνάντησις τῶν Πατριαρχῶν Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐν Ἱεροσολύμοις (1964) (σ. 1085-1091).
- XXIX. Ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία ἐν διαλόγῳ μετὰ τῶν ἀρχαίων Ἀντιχαλκηδονεῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς (1965) (σ. 1092-1102).
- XXX. Ἡ ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἄρσις τῶν ἀναθεμάτων τοῦ ἔτους 1054 (1965) (σ. 1102-1109).
- XXXI. Ἀποφάσεις τῆς Δ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως τοῦ Βελιγραδίου περὶ τῶν

θεμάτων τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀγγλικανικῆς καὶ Παλαιοκαθολικῆς (1966) (σ. 1110-1123).

Πάντων τῶν ἀνωτέρω δογματικοσυμβολικῶν κειμένων προτάσσονται αἱ οικεῖαι εἰσαγωγαὶ μετὰ τῆς ὑπαρχούσης βιβλιογραφίας, ἐν τέλει δὲ τοῦ τόμου ἐπιτάσσεται πίναξ τῶν περιεχομένων ἀμφοτέρων τῶν τόμων ὁλοκλήρου τοῦ ἔργου (σ. 1124-1136).

N. E. M.

Ἰθνασίου Α. Ἀγγελόπουλου, Kienje Nikole Kanvasile o zivotu u Hristu ('Ἡ διδασκαλία τοῦ Νικολάου Καβάσιλα περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς), σερβιστί, Βελιγράδιον 1967, Σελ. 103.

Ἡ μελέτη αὕτη, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὴν διδακτορικὴν διατριβὴν τοῦ συγγραφέως εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βελιγραδίου, ἀναφέρεται εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Νικολάου Καβάσιλα σχετικῶς μετὰ τὴν μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἔνωσιν τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ τὴν θέωσιν τούτου. Τὸ ὡς ἄνω θέμα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς μυστικῆς θεολογίας τοῦ Ν. Καβάσιλα, ἀψηφίσθη, κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, ἰδιαιτέρως τὸν πνευματικὸν ἀνθρώπου τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας.

Τῆς ὅλης μελέτης προηγεῖται ὁ πρόλογος (σ. 6) καὶ ἡ εἰσαγωγή (σ.σ. 7-23). Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ βιβλίου τοῦ ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται μετὰ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ν. Καβάσιλα, ὡς καὶ μετὰ τὴν ἐποχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔζησεν ὁ σπουδαῖος οὗτος βυζαντινὸς θεολόγος καὶ φιλόσοφος. Ὁ Α. Ἀγγελόπουλος διὰ σειρᾶς ὁλοκληρῶν ἐπιχειρημάτων ἀπορρίπτει τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ Ν. Καβάσιλας παρέμεινε διὰ βίου λαϊκὸς καὶ ἀποδεικνύει κατὰ τρόπον πειστικὸν ὅτι ὁ ἔξοχος οἷτος βυζαντινὸς θεολόγος ἀργότερον εἰσῆλθεν εἰς τὰς τάξεις τοῦ κλήρου.

Μετὰ τὸν πρόλογον καὶ τὴν εἰσαγωγὴν, ἀκολουθεῖ τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς παρουσίας διατριβῆς (σ. σ. 24-62), τὸ ὁποῖον φέρει τὸν τίτλον «Ἡ οὐσία τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς», τὰ δὲ κυριώτερα σημεῖα τοῦ κεφαλαίου τούτου εἶναι τὰ κάτωθι: α) Ζωὴ ἐν Χριστῷ καλεῖται ἡ πλήρης μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἔνωσις τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ὀρισμὸς οὗτος δηλοῖ ὅτι ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ εἶναι ἡ ἔνωσις δύο παραγόντων, τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος συνεργάζονται πρὸς δημιουργίαν ἐν ἡμῖν τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. «Ἔστι τοίνυν τὸ μὲν θεόθεν, τὸ δὲ τῆς ἡμετέρας σπουδῆς, καὶ τὸ μὲν ἐκείνου καθαρῶς ἔργον, τὸ δὲ ἡμῖν ἔχει φιλοτιμίαν» (Migne, P.G., τ. 150, σ. 501B). Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ φυτεῖ καὶ ἀναπτύσσει εἰς τὰς ψυχὰς τὴν ζωὴν, τὴν ὁποίαν ἔχαριεν ὁ Κύριος εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς θυσίας Του ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Ὁ ἄνθρωπος συμμετέχει τοῦ ἔργου τούτου διὰ τινος «φιλοτιμίας», ἡ ὁποία σημαίνει «τὸ ὑπομείναι τὰς δωρεὰς καὶ τῶν χαρίτων ἀνασχέσθαι καὶ μὴ ρίψαι τὸν στέφανον, ἐν πολλοῖς ἰδρῶσι καὶ πόνοις ἔπλεξεν ἡμῖν ὁ Θεός» (Migne, P.G., τ. 150, σ. 502C). Τοῦτο εἶναι ἔργον τῆς ἐλευθέρας βουλήσεώς του. Ἐπομένως ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, πρῶτον, καὶ ἡ ἐλευθέρη βούλησις τοῦ ἀνθρώπου, δεύτερον, ἀποτελοῦν βασικὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν σύστασιν τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, συνεργάζόμεναι ἀρμονικῶς εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐν Χριστῷ ἔνωσεως τοῦ ἀνθρώπου.

β) Ἡ νέα ἐν Χριστῷ ζωὴ, ὡς καρπὸς τῆς θεανθρώπινης συνεργασίας, «φύεται ἐν τῷδε τῷ βίῳ καὶ τὰς ἀρχὰς ἐντεῦθεν λαμβάνει, τελειοῦται δὲ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος, ἐπειδὴν εἰς ἐκείνην ἀφικώμεθα τὴν ἡμέραν» (Migne, P.G., τ. 150, σ. 493 B). Δηλαδὴ, ὁ παρὼν βίος εἶναι τὸ φυτώριον, ἐνθα φύεται τὸ δένδρον τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, ἐνῶ ὁ μέλλον βίος, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀντιπροσωπεύει τὴν πλήρη τελειότητα αὐτῆς. Ὁ παρὼν βίος, τ. ἔ. ἡ ἐπιγίαιος Ἐκκλησία, συνεργάζεται μετὰ τοῦ μέλλοντος βίου πρὸς δημιουργίαν τῆς νέας ζωῆς, διότι «οὔτε ὁ βίος οὗτος τελειῶς δύναται ταύτην ἐνθεῖναι ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς, οὔτε ὁ μέλλον μὴ τὰς ἀρχὰς ἐντεῦθεν λαβῶν» (Migne, P.G., τ. 150, σ. 493 B). Ὅπως ἡ φύσις παρασκευάζει ἐντὸς τῆς κοιλίας τῆς μητρὸς καταλλήλως τὸ ἔμβρυον διὰ τὴν καταστάσιν

ἀργότερον τοῦτο εἰς τέλειος ἄνθρωπος, καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ οἱ χριστιανοὶ διαμορφοῦνται ἐδῶ καὶ ἐτοιμάζονται διὰ τὴν ἄλλην ζωὴν. «Τὸν ἄνθρωπον τὸν καινόν, τὸν κατὰ Θεὸν κτιζόμενον, ὁ κόσμος οὗτος ὠδίνει, καὶ πλασθεὶς ἐνταῦθα καὶ μορφωθεὶς οὕτω τέλειος εἰς τὸν τέλειον ἐκείνον καὶ ἀγήρω τίκτεται κόσμον». (Migne, P.G., τ. 150 στ. 496B).

γ) Ἐν Χριστῷ ζωὴ εἶναι ἡ πλήρης μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἔνωσις τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ὀρισμὸς οὗτος δὲν ὑποδηλοῖ μόνον τὰς προϋποθέσεις τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, ἀλλὰ συγχρόνως ἐκφράζει καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς· ἀκριβέστερον εἰπεῖν, τὰ περὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς. Ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ εἶναι ἔνωσις. Τρία εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐνώσεως Χριστοῦ-πιστῶν. Πρῶτον, ἡ παρουσία κατ' αὐτὴν τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ κέντρον, ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ καρδία τῆς νέας ζωῆς καὶ «οὐκ ἔξ προσχεῖν τὸν νοῦν οὐδενὶ τῶν ἄλλων οὐδὲ λαβεῖν ἔρωτα τῶν ὄντων οὐδενός» (Migne, P. G., τ. 150, στ. 501A). Ὁ Χριστὸς εἶναι τὸ κατάλυμα πάντων τῶν ἀνθρωπίνων θείων ἐρώτων καὶ ἡ τρυφὴ αὐτῶν. Τὸ δεύτερον χαρακτηριστικὸν τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς εἶναι ἡ μακαρία κατάστασις τῶν ὑπερφυσικῶς συναπτομένων μετὰ τοῦ Χριστοῦ μελῶν. Οἱ πιστοὶ ἐν Χριστῷ καθίστανται «σύσωμοι», «σύζωοι», μέλη Χριστοῦ, «ἰοὶ Θεοῦ», «θεοί», ἡ δὲ φύσις αὐτῶν «Θεοῦ τιμῇ τιμᾶται καὶ ὁμότιμος καὶ ὁμόθεος τῇ θείᾳ φύσει γίγνεται» (Migne P. G., τ. 150, στ. 505B). Τὸ δεύτερον, ὅθεν, χαρακτηριστικὸν τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς εἶναι ὅτι αὕτη ταυτίζεται πρὸς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ ἀλήθεια αὕτη δύναται νὰ παρασταθῇ διὰ τῆς κάτωθι διπλῆς ἐξισώσεως: Ἐν Χριστῷ ζωὴ=σῶμα Χριστοῦ=Ἐκκλησία. Ἡ διδασκαλία ὅτι ἡ Ἐκκλησία=σῶμα Χριστοῦ, δηλαδὴ ὅτι ὁ Κύριος εἶναι κεφαλὴ τῶν πιστῶν, οὗτοι δὲ μέλη Χριστοῦ, προέρχεται ἐκ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ὁ Ν. Καβάσιλας, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, λέγει ὅτι καὶ αὕτη εἶναι σῶμα Χριστοῦ, δηλαδὴ Ἐκκλησία. Οἱ πιστοὶ, ζῶντες ἐν Χριστῷ, εἶναι «σύσωμοι» καὶ «σύζωοι» Χριστοῦ καὶ μέλη καὶ σῶμα τούτου, οὗτος δὲ ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῶν πιστῶν. Συνεπῶς καὶ ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ=σῶμα Χριστοῦ. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται σαφὲς ὅτι ἡ Ἐκκλησία, ὡς σῶμα Χριστοῦ, ταυτίζεται πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν, οὐσαν καὶ ταύτην σῶμα Χριστοῦ. «Ὅθεν ἐν Χριστῷ ζωὴ=Ἐκκλησία. Τὸ γεγονός τοῦτο καθιστᾷ τὴν Ἐκκλησίαν ὄχι μόνον τὸ ἕδαφος, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἀναπτύσσεται ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ, ἀλλὰ προσέτι τοῦτ' αὐτὸ τὸ ζῆν ἐν Χριστῷ. Ἐκκλησία εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ.

Εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον τῆς παρουσίας μελέτης (σ.σ. 63-95) ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται μὲ τὰ μυστήρια ὡς μέσα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, τὰ δὲ κυριώτερα σημεῖα τοῦ κεφαλαίου τούτου εἶναι τὰ κάτωθι: α) Ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ, δυνάμει τῆς σταυρικῆς θυσίας τοῦ Κυρίου, λαμβάνει τὴν ὑπόστασίν της διὰ τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Βαπτίσματος, τοῦ Χρισματοῦ καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Οἱ μετέχοντες τῶν μυστηρίων τούτων «γεννῶνται καὶ πλάττονται καὶ ὑπερφυσικῶς συνάπτονται τῷ Σωτῆρι» (Migne, P. G., στ. 501 D), διότι οἱ πιστοὶ «τῷ ἄρτῳ ζῶσι, κινοῦνται δὲ τῷ μύρῳ ἀπὸ τοῦ λουτροῦ τὸ εἶναι λαμβόντες» (Migne, P. G., τ. 150, στ. 504A). «Τὸ μὲν βάπτισμα Θεῶν τὸν ἄνθρωπον καταλλάττει, τὸ δὲ μύρον τῶν ἐκείθεν ἀξιοῖ δάρον, ἡ δὲ τραπέζης δύναμις τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ αἷμα κοινὰ ποιεῖ καὶ τῷ τελουμένῳ» (Migne, P. G., τ. 150, στ. 521 C).

β) Ἡ ἀμαρτωλὴ ἀνθρωπίνη φύσις, ἡ ἀμαρτία καὶ ὁ θάνατος, τὰ τρία ταῦτα, ἐχώριζον Θεὸν καὶ ἄνθρωπον. Ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δὲν ἀποτελεῖ πλέον κάλυμα διὰ τὰς μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων σχέσεις, διότι ὁ Κύριος, ἐκ ἀνθρωπῆσας, ἀνέλαβεν δλόκληρον τὴν ὡς ἄνω φύσιν, ἀγιάσας καὶ θεώσας ταύτην. Ἡ μὲν τυραννία τῆς ἀμαρτίας καταργεῖται διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου, ὁ δὲ θάνατος, ὁ ἔσχατος ἐχθρός, διὰ τῆς ἀναστάσεως Αὐτοῦ. Ἡ ἐξάλειψις τῶν καλυμμάτων τούτων δι' ἕκαστον ἄνθρωπον συντελεῖται ἐν τῷ Βαπτίσματι. Ἐνεκα τούτου, τὸ Βάπτισμα καλεῖται «τὸ Χριστὸν γεννηθῆναι καὶ λαβεῖν αὐτὸ τὸ εἶναι καὶ ὑποστῆναι μηδὲν ὄντος» (Migne, P. G., τ. 150, στ. 524A).

γ) Ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ, γεννωμένη διὰ τοῦ Βαπτίσματος, κινεῖται ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ Χρισματοῦ. Τοῦτο εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Χρισματοῦ «τὸ μεταδοῦναι τῶν

ἐνεργειῶν τοῦ ἀγαθοῦ Πνεύματος» καὶ «ἡ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μετουσία» (Migne P. G., τ. 150, στ. 573 A). Ἡ «σφραγίς δωρεᾶς Πνεύματος Ἁγίου» ἐπὶ τῶν βεβαπτισμένων εἶναι ἡ κυρίως συμβολὴ τοῦ μυστηρίου τοῦ Χρίσματος, τὸ ὅποιον εἶναι ὄντως ἢ πλήρως τοῦ κατὰ Χριστὸν «εἶναι» καὶ «ὑποστῆναι».

δ) Τὸ ζῆν ἐν Χριστῷ συνίσταται εἰς τὴν πλήρη μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἔνωσιν. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἐν τούτῳ ἐπέρχεται ἀμοιβαία ἔνωσις καὶ ἐνοικήσις Χριστοῦ—πιστῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ πιστῶν—Χριστοῦ ἀφ' ἑτέρου. «Ἡ γὰρ τῆς τραπέζης ἐπαγγελία τῷ Χριστῷ μὲν ἡμᾶς, ἡμῖν δὲ τὸν Χριστὸν ἐνοικίζει». Ὁ Χριστὸς «ἐνοικὸς ἐστὶν ἡμῖν καὶ οἰκία». (Migne, P. G., τ. 150, στ. 584B-C). Ἐν τῇ Θεῇ Εὐχαριστίᾳ «ἐγγεῖται ἡμῖν ὁ Χριστὸς καὶ ἀναμίγνυσιν ἐαυτὸν» (Migne, P. G., τ. 150, στ. 593 C). Τοιοῦτοτρόπως ὁ θνητὸς ἄνθρωπος κατακίναται ὑπὸ τῆς ζωῆς, ἐνχριστοῦται καὶ καθίσταται χριστοειδής. «Θεοῦ γὰρ αὐτοῦ τυγχάνομεν ἐν αὐτῷ (τῷ μυστηρίῳ) καὶ Θεὸς ἡμῖν ἐνοῦται τὴν ἔνωσιν τὴν τελειωτάτην» (Migne, P. G., τ. 150, στ. 585 B). Ἡ ἐνχριστώσις, ἢ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἀνάμιξις ἢ ἐγχυσις, ἢ ἔνωσις τοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἡ βᾶσις τῆς μυστικῆς ταύτης ἐνώσεως τῆς ἐξικνουμένης εἰς τὴν νόησιν, τὴν βούλησιν καὶ τὸ σῶμα, εἶναι ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς, ὁ ὁποῖος «οὐδὲ σῶμα περιέθετο μόνον, ἀλλὰ καὶ ψυχὴν ἔλαβε καὶ νοῦν καὶ θέλησιν καὶ πᾶν ὅτιον ἀνθρώπειον», πλὴν τῆς ἁμαρτίας, διότι «ἁμαρτάνουσιν ἀνάρμοστός ἐστι καὶ ἀκόλλητος» (Migne, P. G., τ. 150, στ. 592 D κ.έ.). Ἡ συγκατάβασις αὕτη τοῦ Κυρίου ἐγένετο «ἐν ὅλοις ἡμῖν ἐνωθῆναι δυνηθῆ καὶ δι' ὅλων ἡμῶν χωρήσῃ καὶ πρὸς ἐαυτὸν ἡμᾶς ἀναλύσῃ, πᾶσι πάντα συνάψας τοῖς ἡμετέροις τὰ ἐαυτοῦ» (Migne, P. G., τ. 150, στ. 616C). Τοιοῦτοτρόπως ὁ Χριστὸς τοὺς πιστοὺς ἀνέπλασε καὶ ἠλευθέρωσε καὶ ἐθέωσε, τὸν ὑγιᾶ καὶ ἐλεύθερον καὶ ἀληθινὸν Θεὸν ἐαυτὸν ἡμῖν ἀναμίξας» (Migne, P. G., τ. 150, στ. 616C).

ε) Οἱ καρποὶ ἐκ τῆς ἐν τῇ Θεῇ Εὐχαριστίᾳ ἐνώσεως εἶναι: Ἡ ἄφεσις ἁμαρτιῶν καὶ ἡ κληρονομία τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν, ἢ ὅποια σημαίνει τὸ νὰ εἶναι τις μέλος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἀναγκαῖα ὅμως προϋπόθεσις τούτου εἶναι ἡ ἐνεργὸς καὶ ἡ συνεπὴς συμμετοχὴ τῶν πιστῶν εἰς τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Μόνον αὕτη ἔχει τὴν δύναμιν νὰ καθιστᾷ τοὺς πιστοὺς μέλη ἢ σῶμα Χριστοῦ καὶ μετόχους τῆς θείας υἰοθεσίας καὶ τούτου, διότι ἡ Θεῖα Εὐχαριστία εἶναι ἀληθῶς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ.

στ) Θεῖα Εὐχαριστία=σῶμα Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ Ἐκκλησία=σῶμα Χριστοῦ. Κατὰ τὸν Ν. Καβάσιαν, καὶ ἡ Θεῖα Εὐχαριστία=Ἐκκλησία. Ἐν τῷ μυστηρίῳ ἀντικατοπτρίζεται ἡ Ἐκκλησία καὶ τοῦτο ὄχι συμβολικῶς καὶ μεταφορικῶς, ἀλλ' ἐσωτερικῶς καὶ οὐσιαστικῶς «ὡς ἐν καρδίᾳ μέλη, καὶ ὡς ἐν ρίζῃ τοῦ φυτοῦ κλάδοι καὶ ὡς ἐν ἀμπέλῳ κλήματα» (Migne, P. G., τ. 150, στ. 452C-D). Ἡ Θεῖα Εὐχαριστία, ὡς σῶμα Χριστοῦ, «οὐκ ὀνόματος κοινωνία μόνον ἢ ἀναλογία ὁμοιότητος, ἀλλὰ πράγματος ταυτότητος» (Migne, P. G., τ. 150, στ. 452 D).

Τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ ἔργου τοῦ Α. Ἀγγελόπουλου φέρει τὸν τίτλον «Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ προσοικειώσει τῆς διὰ τῶν μυστηρίων ἐν Χριστῷ ζωῆς,» τὰ δὲ κυριώτερα σημεῖα τοῦ κεφαλαίου τούτου εἶναι τὰ ἑξῆς:

α) Ὁ ρόλος τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ προσοικειώσει τῆς διὰ τῶν μυστηρίων ἐν Χριστῷ ζωῆς συνίσταται εἰς τὴν ἐξ ὅλης τῆς διανοίας (νοητικόν), ἐπιθυμίας (ἐπιθυμητικόν) καὶ βουλήσεως (βουλητικόν) σπουδὴν του πρὸς διαφύλαξιν καὶ παρῆλθιν τῆς ζωῆς, ἢ ὅποια ἀπέρρευσε ἐκ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ, καὶ καθίσταται προσιτῆ εἰς τὸν ἄνθρωπον τῇ χάριτι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τοῖς μυστηρίοις τῆς Ἐκκλησίας.

β) Αἱ δυνάμεις τοῦ ἔσω ἀνθρώπου, νόησις, ἐπιθυμία, καὶ βούλησις εἶναι ἐκεῖναι, αἱ ὅποια διατηροῦν κυρίως τὴν διὰ τῶν μυστηρίων ἐν Χριστῷ ζωὴν. Ὁ ἀγασμός τοῦ νοητικοῦ καὶ ἐπιθυμητικοῦ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς προσευχῆς, ὡς καὶ ὁ ἀγασμός τῆς βουλήσεως διὰ

τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, ἀποτελοῦν τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς διατήρησιν καὶ καλλιέργειαν τῆς διὰ τῶν μυστηρίων ἐν Χριστῷ ζωῆς.

γ) Διὰ τῶν ἀνωτέρω ὁ Ν. Καβάσιλας θέλει νὰ μᾶς εἴπῃ ὅτι ἡ ἀντιδικία μὲ τὴν σάρκα, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ἐξωτερικαὶ συνθῆκαι καὶ μορφαὶ τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἐθεωροῦντο ὅροι βιώσεως τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, δὲν εἶναι ὅπωςδῆποτε ἀναγκαῖαι, διότι τὸ ζῆν ἐν Χριστῷ εἶναι ἀποκλειστικὸν ἔργον τῆς ἐσωτερικῆς ὑποθέσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Ν. Καβάσιλας ἀνακαλύπτει τὸν πνευματικὸν ἀνθρώπον ὄχι τόσον εἰς τὸν ἀναχωρητὴν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐξοχὸν ἀνθρωπίνην, φύσιν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐπικοινωνεῖ ὁ Θεός. Ἡ ἀξία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι ἀνεκτίμητος, διότι «οὔτε ναοί, οὔτε, ὀτιδῆποτε ἄλλο ἱερόν, εἶναι τόσον ἄγιο, ὅσον ὁ ἀνθρώπος, μὲ τὴν φύσιν τοῦ ὁποίου κοινωνεῖ ὁ ἴδιος ὁ Θεός» (Migne, P. G., τ. 150, στ. 649B). Αἱ δυνάμεις τοῦ ἔσω ἀνθρώπου ἢ νόησις, ἐπιθυμία καὶ βούλησις, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐρείδεται τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακόν, ἢ πλήρης ὑγεία καὶ ἢ ἀληθὴς ἀσθένεια, αὗται κυρίως διατηροῦν τὴν διὰ τῶν μυστηρίων ἐν Χριστῷ ζωὴν, τὰ δὲ ἐξωτερικὰ μέσα ἀσκήσεως δύνανται νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν μόνον κατὰ τρόπον βοηθητικὸν καὶ δευτερεύοντα. Δὲν εἶναι, ὅθεν, ὁ Ν. Καβάσιλας ὁ μυστικὸς τῶν ἐκστατικῶν καταστάσεων. Οὗτος θέλει νὰ παρουσιάσῃ τὸ μυστήριον τῆς ἐν Χριστῷ ἐνώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργούμενον εἰς ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους ὁλοσήμερον τάξεως, καταστάσεως καὶ ἐπαγγέλματος καὶ ὄχι εἰς μίαν μόνον μερίδα ἐκλεκτῶν, ἀφιερωμένων ἐφ' ὅρου ζωῆς εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, ὅπως οἱ μοναχοί, οἱ ἀσκηταί, οἱ ἡσυχασταί, οἱ ἐρημίται κ.ἄ. (Migne, PG, τ. 150, στ. 657 D). Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον, ὑπογραμμίζει ὁ Ν. Καβάσιλας, πρὸς βίωσιν τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς δὲν εἶναι ὅπωςδῆποτε ἀναγκαῖον νὰ καταφυγῇ τις εἰς τὴν ἔρημον, οὔτε νὰ ἀλλάξῃ τροφὴν, οὔτε νὰ χρησιμοποίησῃ ἕτερα ἐνδύματα, οὔτε νὰ ὑποβληθῇ εἰς στερήσεις καὶ νὰ κλονίσῃ τὴν ὑγείαν του, οὔτε νὰ τολμήσῃ ἕτερόν τι, ἀλλὰ δύναται, μένων εἰς τὴν οἰκίαν του, νὰ ἐπιδίδεται, ἄνευ οὐδεμιᾶς ζημίας, εἰς τὴν ἱερὰν μελέτην τοῦ Χριστοῦ (Migne PG, τ. 150, στ. 657D-660A). Εἰδικῶς περὶ προσευχῆς, ὡς τοῦ κατ' ἐξοχὴν μέσου βιώσεως τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, ἀναφέρει ὅτι δὲν χρειάζονται διαδικασίαι καὶ προετοιμασία, οὔτε καὶ εἰδικοὶ τόποι δι' αὐτήν. Ὁ Θεὸς πληροῖ πάντα τόπον καὶ εἶναι πλησίον ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι καλοῦν Αὐτόν, πλησιέστερον ἀκόμη καὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν καρδίας. Ἐπισκέπτεται τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι κακοὶ καὶ τοῦτο, διότι ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθὸς (Migne. PG, τ. 150 στ. 681B κ.ἄ.). Διὰ τῆς ὡς ἄνω διδασκαλίας, τονίζει ὁ συγγραφεὺς τῆς παρουσίας διατριβῆς, ὁ Ν. Καβάσιλας, αἴρεται ὑπεράνω τῶν ἡσυχαστικῶν τάσεων τῆς ἐποχῆς του (14ος αἰὼν), ἀναγόμενος εἰς τὴν πλέον καθαρὰν σύλληψιν τοῦ πνευματικοῦ ἡσυχασμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ τελειότης τοῦ ἐξωτερικοῦ τοιοῦτου. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ ὡς ἄνω βυζαντινὸς θεολόγος δὲν ἐρχεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τοὺς ἡσυχαστάς, ἀλλὰ μᾶλλον συμπληρῶνει τούτους. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ν. Καβάσιλα ἀνακάλυψις τῆς ἀξίας τῆς ἐξόχου ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἡ οἰκοδόμησις τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου ἐπ' αὐτῆς εἶναι μία ἐκ τῶν μεγαλυτέρων πνευματικῶν νικῶν τοῦ Βυζαντίου.

Ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ τέλος τῆς διατριβῆς. (σ. σ. 96-100) παραθέτει τὰ κυριώτερα συμπεράσματά του, τὸ δὲ ὅλον ἔργον κλείει (σ.σ.101-103) ἢ βιβλιογραφία.

***

Ταῦτα περίπου εἶναι τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς μελέτης τοῦ Α. Ἀγγελοπούλου, ἢ ὁποῖα ἀποτελεῖ ὄντως σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὰς περὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ν. Καβάσιλα σπουδὰς.

Ἄς μᾶς ἐπιτραπῇ ὅμως νὰ προβῶμεν εἰς ὀρισμένα παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς διατριβῆς ταύτης. Ὁ συγγραφεὺς ὀμιλεῖ εἰς σημεῖα τινα τῆς μελέτης του περὶ τῶν ἐπιδράσεων τῶν ἰδεῶν τοῦ Ν. Καβάσιλα εἰς τοὺς Σλάβους. Κατὰ τὴν γνώμην μας, θὰ ἔπρεπεν οὗτος, μετὰ τὸ περὶ συγγραμμάτων ὑποκεφάλαιον, νὰ ὑπογραμμίσῃ τὸν ρόλον, τὸν ὁποῖον ἔπαιξε τὸ "Ἄγιον" Ὅρος διὰ τὴν μεταλαμπάδευσιν τῶν ἰδεῶν τοῦ ὡς ἄνω βυζαντινοῦ θεολόγου εἰς τὴν Σερ-

βίαν. Πάντες σχεδὸν οἱ Σέρβοι ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, μοναχοὶ καὶ ἄλλοι διανοούμενοι ἐμορφώοντο κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα εἰς τὸ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει «πανεπιστήμιον τῶν Σέρβων, τὴν μονὴν τοῦ Χιλανδρίου, ἔνθα αἱ ἰδέαι τοῦ Ν. Καβάσιλα ἐμελετῶντο μετ' ἰδιαίτερας προσοχῆς. Οἱ Σέρβοι οὗτοι, ἐπιστρέφοντες ἀργότερον εἰς τὴν πατρίδα των, ἐγένοντο οἱ κύριοι φορεῖς τῶν ἰδεῶν τοῦ ὡς ἄνω σπουδαίου βυζαντινοῦ θεολόγου καὶ λογίου, αἱ ὁποῖαι ἐπέδρασαν τὰ μέγιστα ἐπὶ τοῦ σερβικοῦ ὀρθοδόξου κόσμου. Ἐκτὸς τούτου, ὁ Ἄ. Ἀγγελόπουλος εἰς δύο σημεῖα τοῦ ἔργου του (σ. 41 καὶ 80) δὲν εἶναι σαφῆς· τοιοῦτρόπως ὁ ἀναγνώστης ἀποκομίζει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁμιλεῖ ὁ συγγραφεὺς τῆς διατριβῆς καὶ ὄχι ὁ Ν. Καβάσιλας. Ἀναφορικῶς μὲ τὴν βιβλιογραφίαν, ἡ μελέτη τοῦ Α. Ἀγγελοπούλου περιορίζεται μόνον εἰς τὰς πηγὰς. Νομίζομεν ὅτι θὰ ἦτο προτιμότερον, ἐὰν ὁ συγγραφεὺς ἀνέφερε καὶ τὰ βοηθήματα καὶ γενικῶς ἄπασαν τὴν ὑπάρχουσαν μέχρι τοῦδε βιβλιογραφίαν περὶ τοῦ Ν. Καβάσιλα, τοῦτο ὅμως μᾶς λέγει ὁ Ἄ. Ἀγγελόπουλος (σ. 101), δὲν κατέστη δυνατὸν διὰ λόγους τεχνικοῦς καὶ ἔλλειψιν χώρου. Τέλος, ἡ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως εἶναι ἀπλή καὶ γλαφυρά, θὰ ἦδύνατο ὅμως νὰ ἀποφευχθοῦν ὠρισμένα βασικὰ τυπογραφικὰ παροράματα.

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΣ

Elisabeth Gössmann, *Religiöse Herkunft, Profane Zukunft?* (Das Christentum in Japan). München, 1965, σελ. 296.

Τὸ βιβλίον τῆς Κας Gössmann παρουσιάζει ἐν ἐπὶ πλέον ἐνδιαφέρον λόγῳ τῆς ἀμέσου ἐπαφῆς τῆς συγγραφέως μὲ τὴν σύγχρονον ἰαπωνικὴν πραγματικότητα. Κατ' ἀρχὰς ἐρευνᾷ ἐν συντομίᾳ τὴν θέσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐντὸς τῶν πλαισίων μιᾶς τόσοσιν φιλελευθέρως καὶ ἀνεξίθρησκου κοινωνίας, ὡς εἶναι ἡ ἰαπωνικὴ καὶ τὴν συνύπαρξιν τούτου μὲ ἐν «νεωτεριστικὸν κοσμικὸν φρόνημα».

Ἡ συγγραφεὺς ἀναφέρεται εἰς τὸ θρησκευτικὸν παρελθὸν τῆς Ἰαπωνίας, τὸ ὁποῖον ἀποτελοῦν κατὰ κύριον λόγον ὁ σιντοϊσμός (σελ. 25-32) καὶ ὁ βουδδισμός (σελ. 32-42), ἀπὸ τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος εἰς τὴν μορφήν τοῦ Mahayana ἢ μεταγενεστέρου βουδδισμοῦ. Αἱ πλέον χαρακτηριστικαὶ ἐξελίξεις τοῦ Βουδδισμοῦ εἰς Ἰαπωνίαν, ὁ ὁποῖος ἐνεπνέετο ἐκ Κίνας, ἦσαν ὁ Amidismus, ἡ πίστις δηλαδὴ εἰς τὸν μυθικὸν Amida Βούδδαν καὶ ὁ Zen Βουδδισμός. Ὁ ἀμινταϊστὴς Shinran εἶχε τὴν ἀντίληψιν τῆς τῶν πάντων ἀποκαταστάσεως, ὡς καὶ ὁ ἡμέτερος Ὁριγένης. Δὲν παραλείπεται βεβαίως ὁ ρόλος τοῦ κονφουιανισμοῦ (σελ. 43-46) καὶ τῶν νέων θρησκειῶν (σελ. 46-53).

Εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον ἡ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται μὲ τὴν πρώτην ἑκατονταετίαν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς Ἰαπωνίαν (1549-1938), σελ. 54-138: Εἰσαγωγή τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς Ἰαπωνίαν ὑπὸ τοῦ Franz Xaver (1549), αἱ πρῶται χριστιανικαὶ κοινότητες· ἡ μέθοδος τῆς ἱεραποστολικῆς ἐργασίας, αἱ μορφαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς πίστεως. Κατόπιν γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐξαπλώσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ διωγμοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1614, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει τὴν ἐπομένῃν ἑκατονταετίαν. Εἰς τὸ 4ον κεφάλαιον (σελ. 148-239) ὁμιλεῖ περὶ τῆς θέσεως, τῆς ἰδιορρυθμίας καὶ τῆς δραστηριότητος τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μέχρι σήμερον. Τὸ 5ον καὶ τελευταῖον κεφ. ἐπιγράφεται: «Πῶς θεωρεῖται σήμερον εἰς Ἰαπωνίαν ὁ χριστιανισμός;» (σελ. 240-256) καὶ τίθεται τὸ φλέγον ἐρώτημα: «οἱ χριστιανοὶ εἰς Ἰαπωνίαν παρὰ τὰς ἱεραποστολικὰς προσπάθειας ἑκατονταετιῶν, παρὰ τὰ μαρτύρια καὶ τοὺς διωγμοὺς ἀποτελοῦν μίαν μικρὰν ὁμάδα. Ποῖον νόημα ἔχει ἡ ὑπαρξίς των;» (σελ. 257). Μολαταῦτα ἡ συγγραφεὺς δὲν εἶναι ἀπαισιδόςος. Πιστεύει εἰς τὴν ζωσάν, ἀπλήν καὶ χαρμόσυνον διδασκαλίαν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ ὅλη ἐκθεσις γίνεται μὲ ἀπλοῦν καὶ γλαφυρὸν ὕφος. Ἡ συγγραφεὺς μᾶς πληροφορεῖ καὶ μᾶς προσφέρει τὰς προσωπικὰς ἐντυπώσεις καὶ ἀντιδράσεις τῆς ἐκ τῆς συγχρόνου ἰαπωνικῆς πραγματικότητος ἐν σχέσει πάντοτε μὲ τὴν θέσιν τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον.

ΔΗΜ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ